

Slovenská štatistika a demografia

(vedecký recenzovaný časopis)

Číslo 1/2013

O B S A H

I. VEDECKÉ ČLÁNKY

1. Mária VOJTKOVÁ

Zhlukovanie a profilovanie segmentov domácností SR na základe výdavkov

2. Boris FRANKOVIČ

Kalibrácia váh v štatistických zisťovaniach

3. Branislav ŠPROCHA, Pavol TIŠLIAR

Rodiny, domácnosti a bytové strany na Slovensku vo svetle výsledkov sčítania ľudu 1921 a 1930

4. David URBAN

Vybrané sociálne aspekty materstva a detstva v rómskych komunitách

5. Milan OLEXA, Daniela SIVAŠOVÁ

Demografická premena populácie v súčasnom svete

II. INFORMÁCIE

1. Peter MACH

Medzinárodný rok štatistiky 2013 (Statistics 2013)

2. Lea ŠKROVÁNKOVÁ

Recenzia publikácie: Rastislav Potocký: Modely v životnom a neživotnom poistení

3. Zuzana ŠTUKOVSKÁ

Obyvateľstvo Slovenskej republiky podľa výsledkov sčítania 2011

III. REGISTER ČLÁNKOV, ročníky 1991 - 2012

KLÚČOVÉ SLOVÁ. ABSTRAKTY, RESUMÉ ČLÁNKOV

Mária VOJTKOVÁ

Zhlukovanie a profilovanie segmentov domácností SR na základe výdavkov

Kľúčové slová: zhlukovanie, segmentácia, Štatistika rodinných účtov, profilovanie segmentov podľa výdavkových odborov

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je vytvorenie homogénnych skupín domácností na základe štruktúry vynaložených výdavkov. Ide o rozdelenie súkromných domácností do skupín (zhlukov respektíve segmentov) a následné opísanie vlastností jednotlivých skupín na základe dôležitosti výdavkových odborov zo Štatistiky rodinných účtov s využitím nástrojov SAS Enterprise Miner. Pri analýze budú aplikované dva základné nástroje: zhlukovanie, respektíve segmentácia a profilovanie segmentov. Doplnujúcim cieľom tohto príspevku je vysvetliť základný rozdiel medzi týmito nástrojmi. Pri plnení tohto cieľa bolo nutné vyriešiť problém silného zošikmenia jednotlivých výdavkových odborov, ako aj opis jednotlivých skupín domácností pomocou najdôležitejších výdavkových odborov.

Resumé

Zhluková analýza a profilovanie segmentov sú podobné nástroje SAS Enterprise Minera, čo sa týka ich zamerania, avšak rozdielne v samotnom prevedení. V našom prípade bolo cieľom zhlukovej analýzy identifikovať rozdielne skupiny domácností na základe vybraných výdavkových odborov. Cieľom profilovania segmentov bol opis jednotlivých zhlukov podľa vybraných výdavkových odborov v porovnaní s celkovými výdavkovými odbormi. V tomto príspevku sme pri hľadaní podobných domácností SR z hľadiska vybraných výdavkových odborov použili oba tieto nástroje, pričom sme venovali vyššiu pozornosť samotnej interpretácii profilovania segmentov.

Boris FRANKOVIČ

Kalibrácia váh v štatistických zisťovaniach

Kľúčové slová: kalibrácia, zisťovanie, váhy, vzdialenostná funkcia, Lagrangeov multiplikátor, Calmar

Abstrakt

Článok rozpracováva problematiku kalibrácie váh v štatistických zisťovaniach. Dostupný softvér je často príliš drahý, preto je potrebné hľadať lacnejšie riešenia. Francúzskym štatistickým úradom (INSEE) vytvorené SAS-makro CALMAR elegantne rieši kalibráciu váh jednotiek vo výberových štatistických zisťovaniach. Vychádzajúc z jeho metodiky sme v softvéri R naprogramovali alternatívny spôsob kalibrácie.

Resumé

V tomto článku sme predstavili nový program vytvorený v bezplatnom R-softvéri určený na kalibráciu váh jednotiek štatistických zisťovaní. Bol vytvorený Štatistickým úradom SR ako alternatíva k používanému makru Calmar a je založený na jeho metodike. Rozpracovali sme matematické pozadie problému kalibrácie, ktorého stavebným prvkom je nájdenie viazaných extrémov. Z uvedených príkladov môžeme vidieť výsledky výpočtov kódu Calif, ako i jeho výhody, medzi ktorými nesporne patrí fakt, že tento program je bezplatný.

Branislav ŠPROCHA, Pavol TIŠLIAR

Rodiny, domácnosti a bytové strany na Slovensku vo svetle výsledkov sčítania ľudu 1921 a 1930

Kľúčové slová: domácnosti, rodiny, sčítanie ľudu 1921 a 1930, Slovensko

Abstrakt

Príspevok prináša základný pohľad na charakter rodín, domácností a bytových strán na území Slovenska podľa výsledkov sčítania ľudu 1921 a 1930. Ide predovšetkým o veľkosť a zloženie domácností a rodín, ako aj o priestorové rozmiestnenie niektorých ich znakov na okresnej úrovni. Okrem toho sa snaží priblížiť čitateľom celkový spôsob, akým boli tieto údaje získavané.

Resumé

Populácia nie je len súbor jednotlivcov, ale je to predovšetkým komplex viac či menej stabilných navzájom sa prestupujúcich a dopĺňajúcich sociálnych skupín. Medzi základné stavebné prvky spoločnosti patria predovšetkým relatívne malé sociálne skupiny známe ako rodina a domácnosť. Tie dlho neboli predmetom záujmu demografickej štatistiky, no klesajúca plodnosť si vynútila po prvej svetovej vojne zaradenie týchto skupín do obsahu populačných cenzov.

Na území Slovenska sa v moderných uhorských sčítaniach ľudu pozornosť sústredila na jednotlivcov. Vzhľadom na

konceptiu sčítania však dokážeme získať aj niektoré údaje o bytových stranách. Tento súbor osôb bývajúcich v jednom byte bol predmetom zisťovania aj v medzivojnových československých cenzo. Avšak pre vtedajšie potreby už nepostačoval, a preto sa autori sčítaní rozhodli zakomponovať do obsahu aj domácnosti a v roku 1930 aj rodiny. Za domácnosť bola braná taká skupina osôb, ktorá nielen spolu bývala ale deklarovala, že spolu aj hospodári. Pod pojmom rodina sa v druhom československom sčítaní pritom myslel zväzok spolubývajúcich a hospodáriacich manželov, druhá s družkou alebo jedného alebo oboch rodičov s deťmi.

Výsledky ukázali, že medzi sčítaniami ľudu došlo na jednej strane k nárastu počtu bytových strán a domácností, no na druhej strane sa ich priemerná veľkosť zmenšila. Priemerne na jeden súkromný byt v roku 1921 pripadalo viac ako 4,7 osoby a v roku 1930 to už bolo len necelých 4,6 osoby. Priemerná veľkosť domácností klesla z 4,6 na 4,4 osoby. Slovensko spolu s Podkarpatskou Rusou patrilo ku krajinám, ktoré sa v Československu vyznačovali najväčšími bytovými stranami i domácnosťami. Najmenší priemerný počet osôb na jeden byt a domácnosť nachádzame v Čechách. Z pohľadu štruktúry bytových strán bol na Slovensku častejší prípad spolujitia príbuzných osôb s majiteľom bytu a naopak bytové strany so služobníctvom a podnájomníkmi tu mali menšie zastúpenie než v západných krajinách medzivojnového Československa.

Výraznú prevahu mali na Slovensku domácnosti, ktoré súčasne tvorili jednu bytovú stranu. Najčastejšie išlo o domácnosť príslušníkov jednej rodiny. Rodinné domácnosti predstavovali takmer 90 % zo všetkých domácností. Druhou najpočetnejšou skupinou boli domácnosti jednotlivcov (6 %) a len necelé 4 % pripadali na domácnosti, ktoré boli okrem príslušníkov rodiny tvorené aj ďalšími osobami. V prípade, že osoba žila osamote, najčastejšie išlo o ovdovenú ženu. Na strane mužov to boli skôr slobodní jednotlivci.

Medzi rodinnými domácnosťami prevažovali klasické nukleárne rodiny manželov s deťmi, ktoré tvorili 58 % všetkých domácností. Druhým najčastejším prípadom boli rodinné domácnosti jedného rodiča s deťmi (viac ako 17 %) a až za nimi nasledovali domácnosti bezdetného manželského páru (13 %). Najmenej zastúpené boli rodinné domácnosti druhá s družkou (s deťmi i bez detí).

Najväčšie rozdiely v skladbe rodinných domácností oproti ostatným krajinám Československa nachádzame v častejšom výskyt domácností tvorených rodinou prednostu domácnosti a jednou alebo viacerými ďalšími rodinami jeho príbuzných. Najčastejšie išlo o súžitie s rodinou jeho detí. Tieto viacrodinné domácnosti predstavovali približne 13 %, pričom najčastejšie sa vyskytovali na severovýchode krajiny a v niektorých okresoch na juhu. Najväčšie bytové strany a domácnosti nachádzame aj na severovýchode, východe a severe Slovenska, kým na juhu a čiastočne aj na strednom Slovensku boli domácnosti skôr menšie. Je zrejme, že veľkosť bytových strán a domácností úzko súvisela s počtom detí. Práve obmedzovanie veľkosti rodiny, ktoré pozorujeme najskôr v južných oblastiach Slovenska, vysvetľuje aj celkovo menšie domácnosti a bytové strany, ktoré tu odhalili výsledky sčítaní ľudu.

David URBAN

Vybrané sociálne aspekty materstva a detstva v rómskych komunitách

Kľúčové slová: Romové, rómske komunity, detskí, sociálni prostredí, kultúra, socioekonomické podmienky

Abstrakt

Cieľom článku je popsať vybrané súvislosti medzi jednotlivými aspektmi rómskeho detskí a jejich vývojové trendy ve vzťahu k sociodemografickým ukazateľom v rámci Českej a Slovenskej republiky. Metodika výzkumu vychádza z jeho kvantitatívne-kvalitatívnej stratégie, v rámci terénneho šetrení byly použity polostrukturované, hĺbkové rozhovory a pozorování. Cílový soubor představovaly vícegenerační romské rodiny s různými sociálními postavením. Bylo osloveno 164 respondentů v České a 149 respondentů v Slovenské republice. Výsledky poukazují na výsadní postavení generační příslušnosti jakožto proměnné, která ovlivňuje jednotlivé aspekty rómskeho detskí v obou republikách. Generačně se mění především: počet dětí v rodině, plánování dětí, návštěvnost mateřských školek, soukromí dětí.

Resumé

Detstvo predstavuje podľa Wilkinsona a Marmota (2005) jeden zo sociálnych determinantov zdravia. To, aké detstvo človek prežije (v akých podmienkach, prostredí atď.), určuje jeho ďalší vývoj a ovplyvňuje aj jeho zdravotný stav a sociálne postavenie v budúcom živote. Prostredie, v ktorom dieťa vyrastá, priamo predurčuje jeho psychologický vývoj, ako aj sociálne zaradenie. Detstvo je teda vo veľkej miere ovplyvnené sociálnoekonomickými a kultúrnymi podmienkami, ale aj rodovými zvykmi danej komunity alebo etnika.

Cieľom článku bolo opísať vybrané súvislosti medzi jednotlivými aspektmi rómskeho detstva a ich vývojové trendy vo vzťahu k sociálnodemografickým ukazovateľom v rámci Českej a Slovenskej republiky. V prvej časti článku (Úvod) sú prezentované základné vstupné informácie o danej problematike. Následne boli zosumarizované informácie o projekte, ktorého súčasťou sú podklady z výskumu v Českej a Slovenskej republike

vrátane predstavenia metodiky. Metodika výskumu vychádzala z jeho kvantitatívno-kvalitatívnej stratégie, v rámci terénneho skúmania boli použité pološtruktúrované hĺbkové rozhovory a pozorovania. Cieľový súbor predstavovali viacgeneračné rómske rodiny s rôznym sociálnym zázemím.

Výsledky poukazujú na výsadné postavenie generačnej príslušnosti ako premennej, ktorá ovplyvňuje jednotlivé aspekty rómskeho detstva v obidvoch republikách. Generačne sa mení predovšetkým počet detí v rodine, plánovanie detí, návštevnosť materských škôl, súkromie detí (možnosť mať svoju detskú izbu, alebo aspoň kútik). Dalej do rómskeho detstva významne zasahovalo dosiahnuté vzdelanie rodičov. Autor dúfa, že článok vyvolá diskusiu nielen o situácii dieťaťa v rómskej rodine, ale aj o trendoch ďalšieho vývoja rómskych komunít.

Milan OLEXA, Daniela SIVAŠOVÁ
Demografická premena populácie v súčasnom svete

Kľúčové slová: populácia, úmrtnosť, plodnosť, pôrodnosť, migrácia, priemerný vek, nádej dožitia, vekový medián, demografické starnutie, Európa, Slovensko

Abstrakt

Uvedený príspevok analyzuje demografickú premenu vo vývoji populácie v jednotlivých regiónoch sveta. Autorom chcú predovšetkým poukázať na nezvyčajnú demografickú premenu, ktorá je zaznamenaná nástupom tretieho tisícročia nielen v rozvinutých krajinách Európy, ale aj na Slovensku. V závere príspevku sú uvedené výstižné indikátory merania starnutia.

Resumé

Na celom svete prebieha v súčasnosti nezvyčajný demografický vývoj populácie. Celkový rast svetovej populácie sa stal globálnym problémom. Treba si uvedomiť, že vo svete existujú obrovské regionálne rozdiely. Tieto sa prejavujú v dvoch protikladných tendenciách v demografickom vývoji svetovej populácie. Prvá tendencia predstavuje vývoj vo vyspelých regiónoch sveta týkajúci sa hlavne Európy a vyspelých amerických krajín. Tu sa prejavuje rýchle starnutie populácie. Druhú tendenciu predstavujú rozvojové krajiny, v ktorých sa naopak prejavuje vysoký prírastok obyvateľstva spojený s vysokou mierou úmrtnosti. Obe tieto tendencie prinášajú veľké ekonomické, sociálne a spoločenské problémy, ktoré je potrebné sledovať, analyzovať a urýchlene riešiť.